

תוכנית השיבה הביתה

פרק 12 בספר שישנה לך את החיים, ובו יסופר על המינים, ארבעת המינים בעיקר אבל גם ששת וגם שבעת, וגם יסופר על גברים שנסגרו בחדרים ודיברו הרבה מילים, ועל שקיות פלסטיק עם ריצ'רץ' וגם על חיבור מחודש למקום, בעזרתם של המינים וקצת מינות. אם תרצו, תחוללו!

אוספת וכותבת: תמי צרי

יו-עץ מדעי ומדקדק: אלון אלירן

חודש: ספטמבר/תשרי

עונה: סתיו

זמן: שכנות וסוכות – [מה זה הזמנים האלה](#)

מוטו: מגוון

הצעה למעשה: לעשות מרציפן מקומי – [לקפוץ למתכון](#)

מינים

הַלְלוּהוּ בְּתֵף וּמְחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוֹנָב: תהילים ק"נ

המילה "מינים" מופיעה רק פעם אחת בתנ"ך, בפסוק הנ"ל. המפרשים טוענים שהכוונה היא למיני מזמורים ומיני כלי נגינה שונים. קודם כל זה יפה מאוד, אין לי התנגדות, אבל הפרשנית שבי (אין אף פרשנית דרך אגב במקורות הרשמיים¹, אז הפרשנית שבי חשובה מאוד, ועוזרת לי גם נעה ברקת² שגם היא חשובה מאוד) - אז הפרשנית אומרת, מה? ברור שחוגגים לאלוהים (ברבים, ברבים) עם מיני צמחים מגוונים, וגם במוסיקה, כמובן.

למה הכוונה בכלל במילה "מינים"? מינים, נו, מין של צמח. המילה מינים, ביחיד, המממ... מין. מביך. בואו נדבר על מין. כמה מעניין שזו אותה מילה לציון פעולת ההתרבות האקסטטית האנושית-החייתית, וגם למיון מינים. הריבוי והמגוון נובעים מהמין, מיני הצמחים לא היו כאן לולא פעולת ההתרבות האקסטטית של הצמחים, של החיים. ואנחנו באים וממיינים. נותנים שמות למינים למשפחות לסדרות ולזנים. וגם אנחנו באים ומכחידיים. מקטינים את המגוון. הורגים מינים. חבל.

לחגוג עם המינים, יכולה בהחלט להיות חגיגה אקסטטית של האפשרות שלנו להינות מהם ומפעולת ההתרבות שלהם, כפי שמתגלמת בגוף שלנו, ובגופיהם של כל החיים - חיות וצמחים. מה יותר הגיוני מאיסוף של מינים מפוארים שאיתם נקשט את מרחבי החג שלנו, נאגד אותם בצירופים שונים וננפנף בהם כלפי האדמה והשמיים, כדי להלל ולשבח, לסמן לבריאה שאנחנו אוהבות את נפלאותיה עד מאוד?

א'נשים עשו זאת מימים ימימה. ואז באו היהודים, לא לפני המון זמן, וניסו לסדר את זה במסגרת כמה שפחות מינית-אירוטית. זרמים מסויימים ביהדות שמרו על הפראיות, למשל בלהטוטי אש בלילות סוכות, או בריקודים סוערים במיוחד בל"ג בעומר. אבל... רק גברים, רק גברים, שומו שמיים, כמובן - רק גברים.

זה נכון שמין יכול לחגוג את עצמו גם בין גברים, אבל קהילה שחגיה מרוכזים על ריקודיהם האקסטטיים של הגברים לבדם (שלא לדבר על זה שהיא מגנה מכל וכל מגע מיני ביניהם)? וזה במקרה שהם עדיין רוקדים. גם כשהם מתפללים באקסטזה, ימים שלמים - רק גברים. הנשים מעבר למחיצה, יושבות בשקט בעזרת הנשים או עובדות במרץ במטבח, מותר להן כמובן להתפלל, אבל אף פעם לא במרכז הבמה, לא כייצוג של הפעולה הפולחנית - הן לא חלק ממעגל הריקוד והתפילה. משהו השתבש.

¹ אני עובדת עם אתר ספריא הנפלא.

² נועה ברקת ואני מלוות אחת את השניה בעבודה שלנו והמסלולים הפרשניים שלנו נוטים להיפגש ולהדהד זה את זה.

ארבעת המינים

וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר, כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עָבֹת וְעֶרְבֵי נָחַל, וּשְׂמַחְתֶּם
לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים. ויקרא כ"ג

בסוכות אנחנו מצווים על פי הסופר המקראי לעצור הכול לשבעה או שמונה או תשעה ימים (לא ברור) ולשמוח לשמוח לשמוח. באים לעזרתנו סוכה, קישוטים וארבעה מינים. אבל יש עוד: אורחים, תורה, מים, אש, אסיף, עלייה לרגל, יציאת מצרים והמון קורבנות. כמו שיאיר רון³ טוען, ממש לא ברור מה החג הזה רוצה להביע, אבל ברור שכמו כל החגים שחוגגים האנשים, גם כאן המקורות קדומים ונשיים הרבה יותר מהגרסה הנוכחית שהתגלגלה אלינו מחדרי החדרים במזרח אירופה ובכל מקום שבו ישבו גברים יהודים והתפלפלו ופלבלו כלפי מעלה, והיא מסכת של הסתרות, הסברים ותקנות מטומטמות. סליחה לא הצלחתי למצוא מילה טובה יותר. כל פעם שאני בוחנת את "מנהגי החג", של כל חג, אני נתקלת בהסברים מקובלים מאוד שמעליבים אותי. באמת. גם ברמה הנמוכה של הפלפול וגם בשקיפות של ההסתרה.

נגיד, הסוכות. זכר לסוכות שבנו בני ישראל במדבר? מה??? במדבר מקימים אוהלים, אף אחד לא סוחב קרשים במדבר. מה לא ברור? האנשים ישבו בסוכות בכרמים בתקופת האסיף. הישיבה בסוכה הקלה על רצף האסיף ועל שמירת היבול מפני שודדים. בבבל הקימו סוכות על ראש המקדשים כדי לחגוג את התקופה. סוכות. לא מהמדבר, אלא מהכרמים. הרבה יותר הגיוני לי.

עד שלמדתי על תרבות האלה, זה היה קצת סתום – לא הבנתי מאין זה בא, ההסברים המאולצים האלה, לא היה לי מה לעשות עם זה. ככל שאני לומדת משהו על האלה ומתחברת אליה, קשה מאוד שלא להבחין בסימניה הברורים בקלחת הפלפולים, ואז זה כבר לא רק דבילי, זו הסתרה מכוונת ומרושעת. אז בואו נעשה קצת סדר, נחזור למקור ונתרווח במקומנו. בסך-הכול, המינים המדוברים משגשים כאן לידנו, ואפשר לגשת ולגעת, למשש, לטעום, להכיר את מחזור החיים שלהם לאורך השנה, להתחבר יחד עם השורשים שלהם לאדמה המשותפת לנו, ולצמוח יחד איתם כלפי מעלה וגם לצדדים. היכרות בסיסית מאוד יכולה לבאר לנו פסוקים סתומים ובוודאי מחברת אותנו לממשות החיה ועוזרת לנו במהלך הניתוק מ"חכמינו" שאולי אתחיל לקרוא להם "חכמיהם", כי אני מתחזקת והולכת בידיעה שהם לא החכמים שלי.

בפרק הזה אני מתמקדת בעיקר במינים, ואם תרצו עוד תיקונים על סוכות תמצאו אותם בשפע מרנין בשימותיו של יאיר רון⁴.

אז אמרנו שכוונתם של ה"סטים" האלה של מינים מסויימים היא, כמובן, לחגוג את החיים יחד עם הצמחים שצומחים לידנו ומעוררים את הערצתנו. וזה קל-כל-כך, ומה יש להתפלפל? גשו וראו את פרחיו של ההדס, גשו אל התמרים וטעמו מהם בריכוז, גשו אל האתרוג והריחו, גשו אל הערבה וקלעו מענפיה סל. אבל מה עושים אם

³ יאיר רון, בבילוג הנפלא שלו, מועדים לשמחה, מקדיש שתי רשומות לסוכות. האחת, שמחת בית השואבה: החג שלא כתוב בתורה, והשנייה, סוכות: כמה תנים בכנסים בחג אחד? -- שתיהן שוות קריאה מאוד, ואני לוקחת מהן הרבה בפרק הזה.

⁴ כאן בהערה הקודמת.

נתקענו עם מילים כתובות בלבד, ועם ענפים ופירות שמגיעים אלינו באריזה?
או אז נתפלפל ונפלבבל ונבלבל.

עכשיו שאנחנו המזרח אירופים (זו אני) כאן, בזכות הפרויקט הציוני, זכינו באפשרות להתחבר מחדש לחגיגת המינים שאליהם התייחס הסופר המקראי. היה אפשר להתחבר למינים המקומיים בפולניה באותה מידה, אבל זה היה מקשה על שמירת הקשר עם הרעיון היהודי שהתגבש בחדרים⁵ והפנה את מבטו הפנימי אל ציון. הבה נעבור על המינים ונרחיב את ההקשרים שלהם, נעבור דרך חלק מהמילים שאמרו חכמיהם, ונשטוף אותם מעלינו. המינים מחכים לנו ואנחנו רוצות להתחבר אליהן ישירות.

עץ הדור – אתרוג

בימים שהיינו חלק מהאדמה, פירות מהודרים היו מזוננו, הישר מהעץ ובעונה. אתרוג! אחד הגילויים המרנינים שהתגלו לי בחיי בעץבעיר; הם התחילו לזרום מהלקטים שבינינו מתישהו, אבל לא כל כך בסוכות, אלא יותר ט"ו בשבט. מאין מגיעים אתרוגים טריים מהעץ בזמן סוכות? חכמיהם אמרו: כמו שבדיר יש עיזים מכל הגילים, כך על עץ האתרוג תלויים פירות גם מהשנה שעברה, לצד הפירות התינוקות שעוד לא הבשילו. ומה קשור דיר להר סיני? זה אחד ההסברים שהם נותנים להבנה שהאתרוג הוא "עץ הדור". עוד לא שמתן לב? המילה דיר מסתתרת

⁵ אני אוהבת להאזין ליגאל בן נון (שגם מאוד מעצבן אותי לעיתים די קרובות בבטחון העצמי ובפטריארכליות שלו) וללמוד ממנו שאולי כל הרעיון היהודי והתרבות החז"לית הם תולדה של ימי הביניים, נגיד המאה ה-9 ואילך, ולא של גלות בבל או חכמי ירושלים או צפת של המאות הקדומות יותר. מרתק ומפרק. למשל ההרצאה הזו: [האם חז"ל יצרו דת חדשה?](#)

במילה הדר! זה מסוג ההסברים שהזכרתי קודם, שפשוט מעליבים אותי.

המילה "פרי הדר" מופיעה רק פעם אחת במקרא, בדיוק בפסוק של ארבעת המינים. כך שהתנ"ך לא יעזור לנו עם עוד רמזים. אם הולכים לממצאים, בקושי נמצאו כמה אבקנים של אתרוג שניתן לשייך אותם לתקופת כתיבת המקרא, מספרים לנו שהאתרוג הוא אומנם פרי ההדר הראשון שהגיע לארץ ישראל, אך הוא הגיע מפרס רק אחרי שנכתב הפסוק ההוא.

אני מוצאת במילה הדר את המילים מהודר והדור, כלומר מפואר, ומוצאת לכך סימוכין גם באטימולוגיה הרשמית של המילה "פְּרֵי הָדָר"⁶. שם אני מגלה שהשם "הדרים" ניתן למשפחת ההדרים על שם האתרוג ומתוך הפסוק ההוא, ועל-פי חז"ל⁷ הביאו לכך מספר אסמכתאות⁸; ובכן, העניין עם הדיר למשל. תראו איך דברים מתגלגלים באינטרנט. הפרכה מוחלטת שאפשר למצוא בערך אחד מתגלגלת ל"אסמכתא" בערך שני שמסכם למעני את הידע. בכל מקרה, המהלך היה הפוך – מאחר שחז"ל⁹ הביאו החליטו שהפרי ההדור הוא אתרוג, קיבלו האתרוג וכל משפחתו את השם "הדרים".

אוקיי. אז נחזור להתחלה. מיהו פרי ההדר שבמצווה? טוענים בוויקיפדיה שאולי זה האצטרובל, וזה מוצא חן בעיני מאוד, ותבינו מדוע בהמשך הדברים. אבל רוברט גרייבס בספרו "האלה הלבנה" טוען שהיה מדובר ב... חבוש!

גם החבוש התגלה לי על כל נפלאותיו בעזרת ידידי הלוקטים בעֶבְעִיר, ונחשו מה? הוא דווקא כן מבשיל בתקופת הסתיו! ולמי הוא מקודש? ניחשתן נכון בנות, לאלה כמובן. החבוש נחשב לפרי של תשוקה ופיתוי ומקודש במיוחד לאלות היופי ונוס ואפרודיטה. בהתחלה זה לא לגמרי ברור, אבל כשמתחברים לחבוש לאט לאט זה מתבהר ומתבסס, מתוך ההתנסות. כמובן אנחנו צריכות לזכור שכל פרי הוא גילום של שפע ופיריון וכל הפירות והצמחים והכול הכול הוא "של" האלה, כלומר, הוא האלה. הוא פרספונה, הוא דמטר, הוא הקטה, הוא עשתורת, הוא היא, בקיצור.

ובכל-זאת, החג מגיע, באיזה פרי נבחר? קודם כל יהיה זה פרי שמבשיל עכשיו ונמצא בשיא יופיו. דבר שני, אולי זה יכול להיות כל פרי יפה והדור שמבשיל עכשיו ונמצא בשיא יופיו? בשביל מישהו במקום אחד יהיה זה הרימון ובשביל מישהו במקום אחר יהיה זה החבוש. ואולי זה יהיה האצטרובל.

למה אצטרובל? כי הוא קל. תכף תבינו.

ידוע לנו מהדיון על עץ הדעת⁷ שהמילה ל"פרי" ול"תפוח" התבלבלה לה בימי הביניים בכמה מן השפות האירופיות⁸. ושוב אנחנו באירופה... אל נא תשכחו ששם ישבו רבים מן המתפלפלים המנותקים ביותר מהאדמה ומטבע. הרבה מהפלפולים נכתבו בשיאם של ימי הביניים, במקומות שבהם התפוח הפך להיות מזוהה עם פרי עץ הדעת, שכמו "פרי הדר" המקרא לא נוקב בשם ברור הידוע למפרשיו. הרבה מהפירושים וההלכות שאנחנו

⁶ כך בערך פרי הדר בוויקימילון: בהבנה הפשוטה אין הכוונה לפרי מסוים אלא לפרי יפה או לפרי של עץ יפה.

⁷ הדיון הזה עלה במפגש השלישי של סדרת הסתיו, על רימונים, אפשר לצפות בהקלטה שלו כאן.

⁸ וזה כנראה גם עומד מאחורי השם של התפוז - תפוח זהב. אין שום קשר בוטני בין פירות ההדר לבין פירות התפוח, אבל בראש האירופי "תפוח" זה פשוט פרי.

מקבלים כדברי אלוהים חיים, מקורם בחדרים באירופה, כבר אמרנו, ושם, לא לגמרי ידעו טעמו וריחו של פרי עץ הדר, או רימון, אבל הכירו היטב תפוחים, וגם איצטרובלים. אולי הם חשבו שפרי ההדר הוא תפוח מהודר? ומכיון שהתפוח כבר שוייך לעץ הדעת, וגם התחבר מתישהו לראש השנה, אולי הם החליטו שהאתרוג גם הוא בהחלט תפוח מהודר מאוד. התפוח לא נזכר בארבעת, ששת או שבעת המינים, ובכל זאת הוא מתגנב לכל מקום. נראה לי שהוא קפץ אל מנהגי היהודים, נכון, באירופה בימי הביניים. אולי התגלגלו אליהם אתרוגים ממקומות חמים יותר, כפי שהצליחו להתגלגל אליהם כפות תמרים, ותמרים, ואין ספק שמדובר היה באוצרות נדירים בשבילם, הרבה יותר מתפוחים שכנראה הקיפו אותם תדיר. האתרוג, המממ... דומה לחבוש באופן מסוים, אבל אולי נקי מהקונטציות המיניות-תשוקתיות שכבר דבקו בחבוש ובתפוח? אולי פשוט אף פולחן פגני שהיה מוכר להם ממקומותיהם לא קידש אותו, ולכן חטפו אותו המתפללים כמוצאי שלל רב. הנה אפשר לחגוג עם פרי הדור, בלי שניזכר או נזכיר מיניות ונשיות! נהדר.

ותיכף מגיעים לאיצטרובל.

כַּפֹּת תַּמְרִים – עֵץ תָּמַר – לולב

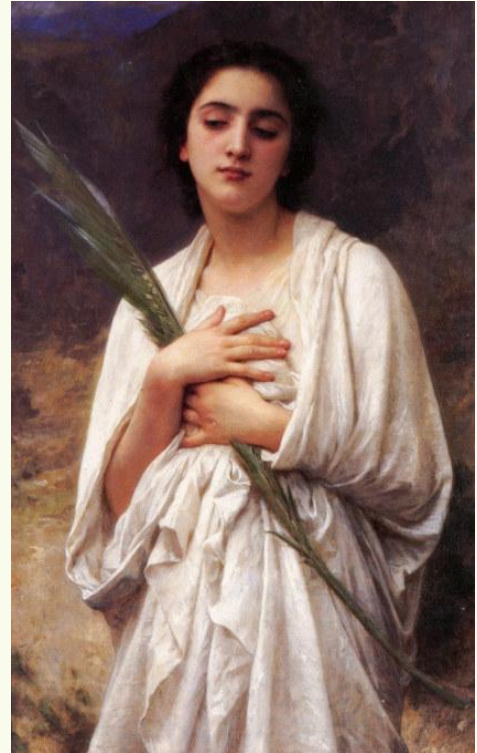
"כפות" כי זה דומה לכף יד, ניחא. אבל למה בחרו חכמיהם דווקא בכף סגורה ולא נגיד בכף פתוחה לפחות חלקית, או הכי מתאים, בסנסנים עם תמרים? אחרי הכול זוהי עונת הגדיד – ממש עכשיו בסוכות! אולי כי הם לא הלכו לגדיד ומצד שני לא פעלו בחלל סמלי ריק. ענף התמר, פתוח למחצה, ירוק מלבב ומלבב, הוא סמל עתיק לשגשוג, ניצחון, וחיי נצח (וזכרות את סיפור הפניקס שסיפרנו בשיעור על התמרים?) עץ התמר הוא עץ

⁹ ניתן להאזין למפגש התמרים כאן: [תמרים ואלות](#)

החיים והמוות, הוא האלה. מחריטה של ענף לולב על אבן שחורה במסופוטמיה אלף שנים או יותר לפני הספירה, דרך ענפי תמרים שסימלו ניצחון ברומא, ועד "יום ראשון של הדקלים" ותיאורי עלמות תמות אדומות לחיים, או קדושים מעונים, גם הם אדומי לחיים, המחזיקים ענף תמר או מגישים אותו לישו התינוק. בחיי. עד-כדי- כך זה גרוע. והענף פתוח - ברור. הוא הרבה יותר סקסי ככה. אז החכמים פסלו לחלוטין כל כפת תמר שנפתחה - "לא כשר"! הענף שלנו הוא סגור לגמרי לגמרי. יד קפוצה.

השם "לולב" מתאר את כף התמר שבחבילה, וגם את החבילה כולה. כשנאמר "נטילת לולב", הכוונה היא לארבעת המינים מאוגדים, פחות או יותר (הרי אי אפשר לאגד את האתרוג. הוא מונח לו ליד. מוזר אם אתם שואלים אותי). אז כף תמר שהיא מוט מחודד שחייב להיות גם ארוך מספיק. מה העניין עם המוט הזה?

יאיר רון הזכיר לי זיכרון נשכח שמתחבר לעניין המוט. אולי גם אתן יכולות להיזכר בדגלון מצועצע שמצויר עליו ספר תורה וילדים רוקדים, ויש טריק כזה של דלת שנפתחת, והשוס - על מוט הדגל תקוע תפוח מצופה סוכר ובו תקוע נר? אני ממש שנאתי את התפוח הזה, מה שהדליק אותי לגמרי היתה הדלת שנפתחת! אבל לעניינינו - חכמינו לא מצליחים להתחמק מרשת הקשרים שקדמו להם וסבבו אותם - שוב ושוב אנחנו מצווים לנפנף באיזה מוט - הלולב לגברים המבוגרים, הדיגלון לילדים וגם לילדות!

התפוח שכיב בראש השנה חוזר לעוד הופעת אורח, בראש מקל... מה עניין המקל? טוב הגיע הזמן להגיד את זה:

תירסוס - מקל שעשוי מזמורת גפן, ובראשו איצטרובל, מקושט בעלי גפן או קיסוס, סמל פאלי שאומר פיריון שגשוג, נהנתנות והנאה - אחוז בידי הסוגדות לדיונוסוס בחגיגה מלאה גפנים, יין וההוללות פרועה - "פריצות" מהסוג שחכמינו דחו מכול וכול, והצליחו לבסוף לדכא אותה, בשיתוף פעולה עם שאר הדתות המונותאיסטיות בואך רציונליזם וקפיטליזם. דיונוסוס חי גם ברימון דרך אגב, לא רק בגפן. גם הקיסוס שלו הוא. בקיצור תירסוס. מקל הוא חפץ עוצמה ואנשים אוהבים לאחוז בו - מקלות הליכה, שרביטי מלכים, קוסמים ופיות, מקלות קסמים. תירסוס. לולב. דגל הלאום. דגלון שמחת תורה.

ומה עניין האיצטרובל? דבר ראשון הוא קל, אז אני מנחשת שהוא פשוט בחירה פרקטית וטובה להכנת מקל חגיגי. מספרים שבפולחן בבבל העתיקה נהגו לנפנף במוטות עם איצטרובלים, לצד... כפות תמרים. טירוף. ולסיום מוחץ - אומרים האטימולוגים ש"דר" היא מילת שורש לעץ הארז ואולי לעץ קדוש בכלל, בסנסקריט (בסנסקריט, עץ אלון: Duir). תחשבו Cedar וגם Door וגם דרואיד (על שם עץ האלון בוולשית: Derwen,

באירית (Dair) ... ולכן... פרי הדר יכול בהחלט להיות פרי של עץ ה-דר - כלומר, עץ הארז, כלומר איצטרובל!¹⁰ אבל אולי לעץ האלון? אולי היה זה בלוט ענק בראש הענף? ובכן... תלוי איפה, תלוי מתי... בדיוק עכשיו, בתקופת סוכות, האלונים בצפון הארץ מניבים את הבלוטים המפוארים הירוקים שלהם! אולי אצלינו, בעתיד.

חג של אש ומים

הפסקה קטנה ברצף המינים. הנר הקטן הזה בראש התפוח, הוא אולי תזכורת קטנטנה לנוכחות המרשימה של אש בלילות ההילולה של שמחת בית השואבה? שמחה שמקורותיה בחג פגני נשי שהיה כרוך בטבילה במעין, ניסוך ובקשה לגשם, והתגלגלה לניסוכים על המזבח במקדש? לפי הסיפורים, בכל ימי חג סוכות, הגברים והנשים רקדו כל הלילה סביב המעין, ובבוקר הביאו את מים אל המזבח במקדש (שבכל השנה נסכו עליו יין, ובסוכות - גם מים!). אני מדמיינת את הגברים מלהטטים באש (יש עדויות לכך) ואת הנשים מתענגות במים (שום עדות. נמחקו), חג של מפגש בין האל לאלה, בין אש למים, לכבוד יום השיויון הסתווי? פתיחה חגיגית של

הצד האפל של השנה - זמן האלה, החשכה, המים, והמוות?

אין לדעת.

אין לדעת?

¹⁰ מאיפה הבאתי את זה עכשיו? מכאן: פירות הדר - לא מה שחשבתם. כתבה של אילון גלעד בהארץ.

עֲנֵף עֵץ-עֵבֶת – הַדָּס

ההדס בכתבים היהודיים הוא סמל לכל מה שטוב ויפה, חי ומלבלב. הוא אפילו מסמל את "נצחיות החיים". כל זה מתאים כי עליו ירוקים ירוק הכי יפה שיש והם צפופים מאוד, ונשארים בירקנותם זמן רב אחרי שלוקטו.

להדס יש ריח טוב, והוא חבר של כבוד ב"מיני הבשמים":

”כְּרוֹךְ אֶתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִיְּנֵי בִשְׁמִים”

זוהי ברכה כללית כזו שמברכים לפני שמריחים משהו. מתי לא מברכים אותה? אתם רוצים לדעת. לא מברכים אותה על ריחות שבאים להפיג סירחון. ניחא. לא מברכים אותה על ריחות שמגיעים מחגיגות של עבודה זרה. בסדר. לא מברכים אותה על... ריח שבא מאישה - !!! ו... הכי מעניין לעניינינו - לא מברכים אותה על האתרוג בסוכות. עכשיו. לאתרוג יש ניחוח מדהים. אסור לברך, כלומר אסור להריח...

מה יש להם לחכמיהם? למה הם צריכים לפגום בכל שמחה?

נחזור להדס. מדוע "עץ-עבת" הוא הדס? כי עליו עבותים. קצת מוזר כי ההדס הוא יותר שיח מעץ, מצד שני, ההדס הוא צמח קדוש מימי קדם, הרבה לפני שהיהודים קראו לעצמם יהודים, והוא גם מקומי מאוד ועתיק מאוד בתולדות הצמחים. יש רק מין אחד שלו שמקומי בארץ אבל הוא לגמרי לגמרי מקומי – הדס מצוי.

לכאורה, סתם גדרות חיות בכל מקום. אבל נסו לבחון מקרוב את הפרחים, כשהם פורחים באביב. היופי שלהם עוצר נשימה. הם לבנים מאוד ואווריריים מאוד, כל פרח נראה כמו פיה מרחפת והניצנים הסגורים קסומים כל-כך!

תגידו, איזה יופי, חכמינו משתלבים בחוכמת המקום, אבל לא. מה שהם עשו זה לקחת את חוכמת המקום עם כל הטבע והמיתוס הטבוע בו ולספר עליו סיפורים נקיים מסימניה של האלה, ככל שיכלו. וכך, ההדס בעל הפרחים הלבנים מחומשי עלי הכותרת, שהיה מקודש לאלה, סמל של מוות כמו גם של חיים, ולבסוף, ההדס נחשב לפרח של השאול, ולאל השאול היווני קוראים... האדס. (לא מצאתי לקשר הזה שום סימוכין, אבל איך אפשר שאין קשר?) הפך אצל היהודים לסמל של נצחיות החיים. אין מוות בעולם כלל.

אצל היהודים, כמו במונותאיזם בכלל, כל מה שקשור לאדמה ולמוות נדחק יחד עם האלה הגדולה. מעתה הדס היה סמל לנעורים, לחיים הנצחיים וזהו.

ההדס מצמיח את פירותיו בזמן סוכות, ואולי זה היה חלק מהחגיגה? אולי לא. הם לא נזכרים. אבל הם היו בשימוש למרפא, כמו גם העלים. ההדס הוא צמח מרפא עוצמתי.

יש בהחלט סיבה לנפנף בו.

עֲרֵבֵי-נֶחַל – עֵרְבָה

ענפי ערבה היו בשימוש נרחב מזה עידן ועידנים לקליעת סלים, רשתות דיג, בניית מחסות, גדרות, ומה לא. שרידים של חפצים עשויים ערבה לוקחים אותנו אלפי שנים אחורה, לפני הכתב, לפני ימי הבריאה של היהודים אפילו. לא ייאמן.

הערבה הייתה מקודשת להקטה, סירקה, הרה ופרספונה, כל צדדי המוות של האלה המשולשת. המכשפות סגדו

לה. אין לי הרבה מה להגיד עליה כי היא לא הכרתי אותה עדיין באופן אישי, אלא רק בקריאה עליה. מה כן פגשתי? שבועיים שלושה לפני בוא החגים, מצאתי זרוקים בקרן רחוב שני סטים של ארבעת המינים. גם אתן הייתן מזהות את החפץ הזה - חבילה מאורכת מפלסטיק שקוף ובפנים - ארבעת המינים. כלומר שלושת המינים כי האתרוג בא בנפרד. אינסוף פעמים ראיתי, מחלון האוטובוס החולף, לפני סוכות, בשכונות דתיות (גרתי פעם בירושלים) גברים לובשי שחורים אוחזים במוט הפלסטיק הזה. כמובן שמעולם לא התקרבתי לראות ולגעת. רק ידעתי שיש שוק ארבעת המינים ששם כל הגברים בוחרים את האתרוג שלהם על פי התקציב העומד לרשותם, והכשרות, הכשרות. וגם קונים להם פלסטיק כזה, אם אין להם כסף למשהו משובח יותר. ובכן.

מיני פלסטיק

באו עושי הפלסטיק והכסף והתלבשו על עושי ההלכות והמצוות המנותקים מאדמתם. מה קיבלנו? שורה של אסונות אקולוגיים, וממש לא מעניין אותי אם בהשוואה מתמטית טביעת הרגל של החילונית המצוייה גדולה בהרבה מזו של החרדית המצוייה. יש להתייחס לכל תופעה נבזית לכשעצמה, והפעם, לכבוד הפרק הזה, הבה

נתבונן על חתיכה נדיבה של פלסטיק "מהודר", כולל מוט פלסטיק (שחס וחלילה הלולב לא יישבר), ריצ'רץ' מפלסטיק וגם קישוט מוזהב מפלסטיק לכבוד החג. בתוך כל הפלסטיק הזה מסתתרים כף תמר, כמה ענפי ערבה וכמה ענפי הדס. אלה שאני מצאתי היו בשלבי כלייה יפה וסיימו את המעגל הזה של חייהם בערימת הקומפוסט. וכל השאר? מה אני אמורה לעשות עם כל הפלסטיק הזה?

פסולת וזוהמה. ביזיון לאמונה וביזיון לרוח האדם. אני מגזימה? תחשבו על הפלסטיק הזה כפול אלפים רבים

כפול כל שנה - נרכש ואז נזרק.

מינות¹¹.

מינות

מינות, מהמילה מין, כמו סוג. סוג אחר של אנשים. הסוג הוא שבחר אחרת. מקור המילה Herrasy באנגלית היא במילה היוונית hairetikos - היכולת לבחור! גם המילה אינטליגנציה מגיעה ממשמעות דומה; היכולת לבחור, או להחליט, מה הכיוון הנכון בשבילי, מתוך האפשרויות שלפני.

הדת מגבילה בגסות את יכולת הבחירה הזו. היהדות מציגה סוגיות מסוגיות שונות לדין ולהתפלפלות פרשנית אך, יש לשים לב שהן נעולות הרמטית בתוך מסגרת מקובעת מאוד, למשל - אל אחד, למשל - האל הוא זכר,

¹¹ חיפוש מהיר הוביל אותי למאמר הזה שדי מצא חן בעיני: מינים, מינות ומשבר הזהות היהודי הגדול, מאת עדיאל שרמר.

למשל - הזכר מושל בנקבה, למשל. מרגע שלדת יש כוח, כלומר אנשים חזקים עם כלי נשק, היא רודפת ומענישה את האוחזים במינים אחרים של אמונה, כלומר מי שמחזיק באמונה שונה. מעניין שהמילים "אמת" ו"אמונה" מצטלצלים מתוך מינות.

ברגע שיש דת, כלומר דרך אמונה אחת שראשי המחזיקים בה השיגו כוח כפייה, כל שאר האמונות הן "מינים" - ויש יותר מארבעה. ומתי התחילו להשתמש במילה? כנראה אחרי חורבן בית המקדש השני ולנוכח אבדן האמונה באל שלא עצר את רומי, ולא הגן על האליטה של "עמו" מגלות שניה, ונתן לרומים לגרש ולהשפיל אותה ממש בלי שום בעיה. באו ראשוני חכמיהם (אפילו קוראים להם "ראשונים") וביקשו מאלה שנותרו באמונתם, להתרחק מהמינים - כל אלה שה-א' נפלה להם מהאמונה, והפכו ממאמינים למינים. הכופרים בחרו להם בדרך אחרת ואיימו בכך על עצם המשכיות העם היהודי כפי שגיבשו אותו החשמונאים בכוח כפייה שהיה בידיהם, יומיים לפני היציאה לגלות (בערך), כוח הכפייה של חכמיהם בגלות נשען פחות על כוח פיזי ויותר על לחץ חברתי אני משערת לעצמי. יעברו עוד דורות רבים של כפירה עד שהזרם היהודי-דתי יקבל לידיו מדינה שלמה... המהלך עדיין לא הושלם, אבל הוא מתקדם יפה.

ובמיוחד לאור המהלך הזה, קבלו אותי בשם החדש שנתן לי אלון: תמי מינה צרי! נעבור לעוד סט של מינים.

ששת המינים

ששת המינים, "זמרת הארץ", מרמזים על הגידולים שעליהם נסמכו תושבי הארץ לצד הגידולים החקלאיים, שנים הרבה לפני שהחקלאות ובודאי זו התעשייתית השתלטה על המרחב התזונתי שלנו. בשנות בצורת, גידול הדגנים נפגע כמובן אבל המינים המקומיים המשיכו לתת פרי או עלה או שרף, ותושבי הארץ שהכירו אותם היטב, לא רק שנשענו עליהם, אלא גם ייצאו אותם לכל האזור, אולי תמורת דגנים?

יושבים להם האחים של יוסף לסעוד את ליבם אחרי שזרקו אותו לבור, והנה עוברת על פניהם שיירת ישמעלים בדרך למצרים, עמוסה כל טוב:

וַיָּשְׁבוּ לְאֶכְל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עִינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אַרְחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נִשְׂאִים נִכְאֹת וְצָרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרַיִם: בראשית לז

הרשימה הזו חלקית, מופיעים כאן רק שלושה מינים וכולם חידתיים. רשימת מוצרים מלאה יותר מופיעה בדברי יעקב לבניו, מאוחר יותר בסיפור:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם-כֵּן אֶפֹּא זֹאת עֲשׂוּ קָחוּ מִזֶּמֶרֶת הָאָרֶץ בְּכָל־יֶכֶם וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְחָה מֶעֶט צָרִי וּמֶעֶט דְּבַשׁ נִכְאֹת וְלֹט בְּטָנִים וּשְׂקָדִים: בראשית מג.

מעניין, שהאחים, בני יעקב, מוכרים את יוסף וכך הוא נוסף לשיירה כאחת הסחורות. כשהוא עולה לגדולה, האחים מוצאים את עצמם מעמיסים את אותן סחורות בדיוק כדי להתחנף אליו. לא רק זמרת הארץ בכליהם, אלא גם כסף, וגם אחיהם הקטן בנימין, האהוב על יעקב וגם על יוסף. יום אחד אני עוד אשוב לסצנה הזו באיזה דיון על כלכלה אנושית. אבל כרגע נתמקד באותם ששת מוצרים ייחודיים ויוקרתיים שלא נמצאו במצרים, וסוחרים מארץ ישראל וכנען היו יורדים מצריימה לסחור בהם - בימים שהמסחר נשען על מסעות רגליים

במדבר, הסחורות היו חייבות להיות מרוכזות מאוד, כאלה שיעמדו במסע הארוך בשמש היוקדת. רק מוצרים משומרים יצלו. כמו שלמדנו בפרק על השימור, ייבוש וריכוז הם הדרך להוציא מהמוצר את תכולת המים המיותרת - המים גם הופכים אותו לכבד יותר וגם לנוטה יותר להתקלקל. אז מה שלא יהיו המוצרים, הם לא יהיו מזונות טריים.

הפירושים המגוונים לשמות החידתיים של הסחורות מתייחסים למוצרים שהיו ידועים לפרשן כייחודיים לארץ-ישראל, וכך לפעמים משקפים יותר את תקופת כתיבתם מאשר את תקופת המקרא. קחו את טליה שניידר שכתבה בהתכתבות מיילים קבוצתית לגבי השקד, פירוש המתאים מאוד לעולם הפרמקלצ'ר ויערות המאכל של תקופתנו, שאכן עוסק רבות גם בשיבה אל הזנים העתיקים והעמידים של הארץ:

"(השקד) לא נכלל בשבעת המינים אבל כן נכלל בעצי זמרת הארץ שהם בעצם מה שהיום קוראים 'יער מאכל'. והם העצים שגודלו על ידי יעקב אבינו, עצי פרי מקומיים בעל ושופעים. השקד מככב ברשימה לצד חרובים עוזרים תותי עץ וכל שאר ידידים." אז לדעתה של טליה מדובר בפירות ייחודיים. מתאים לה ולתקופתה, כאמור, אבל קצת פחות הגיוני, אלא אם כן התכוונה לריבת תות עץ ולעוזרים מיובשים היטב. בנוסף, אני לא יודעת לגבי יעקב ואני לא יודעת לגבי אבינו, אז אביא כאן את הפירושים שאהבתי, ואפרשן נא גם בעצמי, זוגות זוגות, על פי סדר הפסוק:

מַעַט צָרִי וּמַעַט דָּבָשׁ

בשנות ה-50, בהשראתו של דוד בן גוריון, דוד צבי מאס בשמו הגלותי, צ'רניבסקי, וחיפש שם עברי קצר וקולע, הוא מצא ששלושת האותיות הראשונות של השם המסורבל הם מילה עברית תנ"כית יפה ולקח את השם "צרי". אחיו, אבא שלי, זרם, וכך קיבלתי את השם ההולם ביותר שיכולתי לחשוב עליו. הדוד צבי נפטר בגיל מופלג לפני זמן מה, ואני שמחה שהספקתי להגיד לו תודה על השם. לא נראה שזה ריגש אותו במיוחד. כראוי למסורת האשכנזית, מבטו נשאר חמור.

אומרים שהצרי הוא האפרסמון המקראי, אפרסמא, נטף, קטף, בושם, בלסם, בלסמון, אסטרסמון (הצמח של אשמון, אל הרפואה הפיניקי). בתרגום המקרא ללטינית ואז אנגלית התגלגל שמו ל: ¹²Balm of Gilad:

הַצָּרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רִפָּא אֵין שָׁם כִּי מְדוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֶכֶת בַּת־עָמִי: ירמיהו ח'

בביקורנו בקטורה, התגלגל לידי צמח צרי שגדל אצלי עד היום בעציץ. במקור, אזור גידולו העיקרי היה בגלעד (הבקעה מדרום לכנרת ועד ים המלח - ממזרח לנחל הירדן), שם ישבו "עם גדול ורב וְרַם כְּעֶנְקִים. רָפְאִים יִחְשְׁבוּ אֵף הֵם כְּעֶנְקִים, וְהַמֶּאֱבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֲמִים", עד שכבשו את האזור שבטי ישראל, כך מסופר. בכל מקרה גרו שם אנשים שגידלו את השיח הקוצני והפיקו ממנו שרף (על ידי שריטת הגזע) שהיה בשימוש כקטורת, בשם ומרפה, ונחשב לנדיר ויקר מאוד (המילה Balsam מקורה במילה העברית בשם). היום קיימת "חוות האפרסמון" של גיא ארליך שמגדל לא רק צרי אלא גם לבונה, ושמןיו מגיעים לידי מדי פעם. הם נהדרים¹³. כמו כן, ממש לאחרונה, הצליחה אישה בשם שרה סלון, שהיא חברה של איילין סלאווי שממנה קיבלתי את הצמח, להנביט

¹² כאן הערך באנגלית: [Balm of Gilad](#).

¹³ כאן כתבה בהארץ על גיא והחוות: [האיש שרוצה להשיב למדבר את ריח האפרסמון](#). ואת השמנים אפשר לרכוש אצל מוטי ידידנו באור המדבר. האתר של חוות האפרסמון נעלם, אז אני לא יודעת מה זה אומר בעצם. אולי הוא לא שרד! אברר את העניין אצל מוטי.

צמח שהוא אולי ממש הצרי המקראי, מזרע עתיק שנמצא בחפירות ארכיאולוגיות. הסיפור כל כך מרתק¹⁴.

הדבש פורש כדבש ענבים, דיבס, וזה נשמע לי יופי של פירוש. למצרים לא חסרו דבש דבורים ולא דבש תמרים (סילאן), אבל גפנים לא גדלו שם, והפרשן שד"ל מעיד שדיבס מיוצא בכמויות יפות מחברון למצרים "גם היום" (כלומר במאה ה-19). אחד, בר בהלול, מילונאי ופרשן סורי (המאה ה-10) פירשן את הדבש כ'דבושא' - ממתק (סורי?) העשוי מצימוקים ודיבס. האמת, מתחבר לי לממתקי השקדים-פיסטוקים שיעלו בדעתי תיכף.

אז אולי בכלל מדובר בשילוב מהמם של תרופה (צרי) וממתק (דיבס או דבושא).

נְכָאֵת וְלֵט

על פי סעדיה גאון (המאה ה-10), הנכאת הם חרובים, ואני אוהבת מאוד את הפירוש הזה כמובן, כי הוא מכניס את החרובים אהובינו ללקט מלא הקסם הזה. אונקולוס תרגם את הטקסט ליוונית וכתב דונג דבורים אבל נראה לי, על בסיס מה שאמר שד"ל שלמצרים היה מספיק מזה ואונקולוס שהגיע ממשפחת אצילים רומאית (המאה ה-1) לא הבין כלום. אני בוחרת בחרובים! גם הם נשמרים לאורך זמן, וגם לא גדלים במצרים.

הלט הוא אולי המסתורי ביותר, אומרים "פרי ששימש לרפואה" ואז מנחשים שאולי היה זה שיזף השיח, ממשפחת האשחריים שמינים רבים שלה גדלים בארץ, ואכן שימשו לרפואה וגם לממתקים, והם קרובים רחוקים של התפוח ההוא. כאמור, כדי להפוך לסחורה שניתן לשנע על גב גמל, הפירות עברו עיבוד; אולי היה זה שמן מרפא, או סירופ. אבל עוד לא פגשתי את השיזפים והאשחרים באופן אישי, אז אין לי תחושה. לעומת זאת, אהבתי והתחברתי לפירוש שמחבר את הלוט לבלוט, וספציפית, ל"מלך האלונים" בשפה הערבית, שאם הבנתי נכון מדובר על עץ הערמון שהוא אכן ממשפחת האלונים, אגוזיו ניתנים לשינוע על גב גמל, והם מעדן ייחודי שלא גדל במצרים. אבל גם לא בארץ ישראל.

כלומר, תלוי למה אתם קוראים "ארץ ישראל" ואולי בכלל לא צריך להתקבע על "ישראל" אחרי הכול לששת המינים קוראים זמרת הארץ ולא זמרת ארץ ישראל. כמו כן, במפגש הראשון שלנו עם הלט נאמר בפירוש שמי שנשא אותם היתה שיירת סוחרים ישמעלים. בני יעקוב היו סוחרים לעת מצא, ביומיום הם היו רועי צאן, ויצאו לסחור עם יוסף במצרים רק עקב אילוצים משפחתיים. הישמעלים לעומת זאת היו סוחרים פרקסלנס, ולהם לא בדיוק היו גבולות שצריך להתפלפל עליהם. בשבילם "הארץ" היתה אזור פתוח שאותו חצו על גבי גמלים - כל המרחב מתורכיה, סוריה או לבנון של היום מצפון וממזרח גם ירדן של היום - כל הגבולות המלאכותיים האלה ששרטטו לנו האנגלים והצרפתים ברב טובם.

למרחב הזה קראו בערבית-יהודית "אל-שאם" או "בלאד א-שאם", והוא הוגדר בספרי גאוגרפיה ערביים כאזור אחד שכולל את סוריה לבנון ירדן וישראל של היום. מאוחר יותר התלבש על זה הרעיון הפוליטי של "סוריה הגדולה" ולא בכדי (מבחינה לשונית), "סוריה" היה השם שניתן לאזור על ידי הרודוטוס, והרומאים קראו לפרובינקיה ששלטו בה: פרובינקיה סוריה.

אבל סתיתי מהנושא, כרגיל. אין שום בעיה לאורחת גמלים להביא בכליה ערמונים מהצפון - בימים שהצפון לא נגמר בחניתה. שום בעיה. לפרשנים "שלנו" יש בעיה כי בראש שלהם "ארץ" זה "ארץ ישראל" ו"ארץ ישראל"

¹⁴ ממש שווה קריאה: [ממערה במדבר יהודה למסע בוטני-בלשי: האם נמצא פתרון לתעלומת האפרסמון והצורי התנ"כיים?](#)

מתחילה דרומית לאזור גידולם של עצי הערמון.

בקיצור, נסגרתי על ערמונים. יושבים לי טוב לצד שרף צרי, חרובים, דבש ענבים, וממתקי פיסטוקים ושקדים.

בִּטְנִים וּשְׁקָדִים

הבטנים והשקדים פחות מבלבלים: ה"בטנים" הם פשוט פיסטוקים - פרי עץ האלה האמתית (*Pistacia vera*), וה"שקדים" הם שקדים, יש שאומרים שמדובר בשמני מרפא שהיו מופקים משני העצים המופלאים האלה, ומספרים ששמנים אלה מתוצרת ארץ ישראל היו ידועים באיכותם המיוחדת, אני מוכנה לזרום עם זה, הכיוון הכללי הוא שזמרת הארץ הם מיני תרופות ובשמים. אבל, אני בוחרת במקרה של הצמד הזה ללכת עם הפשטות. בהנחה שבמצרים העצים הללו לא גדלים כלל, שקדים ופיסטוקים לכשעצמם יכולים להיחשב לסחורה אקזוטית ומפנקת. קטנים, נשמרים, מרוכזים בשמן, עם קצת קליה הופכים למעדן שתכולת המים שלו קטנה עוד יותר - ומי יודעת? אולי הם באו בצמד, כי מכרו אותם ביחד, כמו תערובת הפיצוחים בכל הדורות אחרי כן? תחשבו בקלות, מעדנים מזרחיים מסוכרים - מפוצצים פיסטוקים ושקדים. היו היה ויש.

אז שקדים כמובן, כל מי שעברה בעצבעיר יודעת שקילוף שקדים הוא אחת המלאכות המקובלות ביותר בקהילתנו הקטנה. המתכון פה למטה נותן להם מקום של כבוד, לצד התמרים שכבר הזכרנו ותיכף נזכיר שוב.

גם היום מגדלים שקדים בארץ. כדאי מאוד לדרוש שקדים ישראלים כשהולכים לחנות. בקיבוץ עין חרוד, ובקיבוץ נאות סמדר מגדלים שקדים אורגניים אפילו, אבל הם יקרים פי שלוש בערך מהלא אורגניים, ולכן אנו מתפנקים בהם לעיתים רחוקות בלבד.

שבעת המינים

כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֵינַת וְתַהֲמַת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר אֶרֶץ חֹטֶה וְשַׁעֲרָה וְגִפֶּן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ-זֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ. דברים ח'

שבעת המינים הם הקלים ביותר לפירוש, המין היחידי שניתן להתפלפל עליו הוא הדבש, ואם אנחנו נסגרים על דבש תמרים, אזי התמר הוא המין היחיד שנזכר בכל אגד מינים, ושוב אנחנו נוכחות עד כמה עץ התמר היה מרכזי, עתיק, וחשוב ליושבי הארץ. בכל מקום שמופיעה המילה "דבש" המפרשים הולכים לכיוון דבש תמרים או ענבים, ולא דבש דבורים. כנראה בשביל להתמקד בצמחיית הארץ ולא לבלבל עכשיו עם מוצר מן החי, שלא ברור אם היה מקובל כל כך בכנען, וידוע שהיה נהוג מאוד במצרים - ומהם כמובן אנחנו רוצים להתבדל. מכל מקום, אני זורמת בקלות עם הפירוש הצמחי כמובן, ואני אף פעם לא אתנגד לעוד אזכור של התמר.

שבעת המינים מבטאים יפה את החברה החקלאית ונובעים מתקופה מאוחרת יותר בתולדות העמים כאן, כשעברו לפחות חלקית מרעיית צאן ונדודים, לשיבת קבע וחקלאות, בעיקר בכנען. במובן מסויים, אפשר לפרש את המעבר בין ארבעת ששת ושבעת המינים כמהלך שעשו אבותיו של הכותב המקראי, מנדודים במדבר וחיבור עמוק למנהגים פגניים (ארבעת המינים), לגידול מרעה וניידות חלקית לפחות (ששת המינים), להתיישבות וגידול דגנים, שנחשבה כמובן להתקדמות בסולם התרבותי, וקשורה מאוד להתהוות העם והקשר

שלו לארץ (שבעת המינים). ארבעת המינים לקחו אותנו למקורות קדומים מסתוריים שקשורים לפולחן האלה, ששת המינים לקחו אותנו לנדודים והמסחר, ובעצם לזהות הערבית והפטריארכלית (שימו לב שלא אמרתי מוסלמית כן, "ערבית" ואולי אפשר להגיד "שמית" - עמי המדבר, הנודדים והסוחרים, רועי הצאן - עליהם אני מדברת), שממנה התפצלנו כפטריארכיה יהודית, ולבסוף, שבעת המינים ממקמים אותנו בישובי הקבע של ארץ כנען, יהודה וישראל, יישובים שעסקו לא רק בחקלאות אלא גם במלחמות, וכמובן, כתבו כתבים.

את שבעת המינים חוגגים בחגים שבהם חוגגים את מיני הצומח - סוכות כמובן, וגם ט"ו בשבט. אז שוב הבלבול הזה סביב סוכות - איזה מינים בדיוק חוגגים בסוכות? זה לא משנה באמת. אנחנו חוגגות עם המינים שיש לנו בהישג יד, ואכן, שבעת המינים זמינים לנו בקלות בתקופת סוכות - חיטה ושעורה (קל להשיג בשוק ואפילו מגידול מקומי, והן טריות במיוחד בתקופת סוכות) ענבים (זנים מאוחרים כמו איזבלה), תאנים (אולי כבר במצבי ייבוש מתקדמים תלוי מתי נופל החג), רימונים וזיתים (בשפע!), וכמובן תמרים -- כל אלה זמינים ושופעים בדיוק בתקופת סוכות. ובתקופת ט"ו בשבט נהנה מהם כשהם כבר בצורה המיובשת או המרוכזת שלהם - או מפירות הדר, ובמיוחד ... אתרוגים :

נצאה לכרמים ונמנה עם המינים

במקום למנות מינים, אני מציעה לשוב למנהגי המינים השונים בכל מקום ומקום, למנהגי האנשים שראו את עצמם כמין מקודש בין מינים מקודשים אחרים, וחגגו בלילות ירח מלא את אחדות המינים: אישה וגבר, אישה וגבר ופרי וצמח ואש ומים ואדמה ואוויר, מיני ישויות מחוללות להן את מחול החיים.

הבא ניפרד מהפלסטיק, נאגד מבחר צמחים עונתיים אהובים באגד יפה, ונצא לחולל לאור ירח מלא, שם נחגוג את האסיף, את הקציר, את הבציר ואת המסיק, את הגדיד ואת הביחד שלנו. הבה נפיק כל טוב בשמים ורפואות וממתקים מהמינים החברים שלנו, הבה נגדל דגן ונכין לחם פשוט, הבה נברך ונודה לאדמה על כל מה שנתנה לנו, נודה זה לזו על העבודה המשותפת שלנו, נבקש מהשמיים שירידו גשם בזמן.

הבה נכין מרציפן!

ועוד תופינים חגיגיים. שיהיה מה להגיש ב"סוכה" תהי אשר תהי.

פרקטיקה:

עושות מרציפן מקומי

כאמור, זמן סוכות הוא זמן השקדים הטריים וגם זמן גדיד התמרים. הכנת ממתקים משקדים ודבש הוא מנהג מקומי עתיק יומין. בואו נחבר אחד ועוד אחד ועוד אחד ונכין ממתקים חגיגיים שעשויים ממינים אהובים, שני עצים מקומיים, עתיקים ומקודשים, מקורות מקומיים לשומן בריא ולסוכר צמחי משובח.

הנה המתכון המדויק, כן כן, עם כמויות והכל למרציפן:

- 140 גר' שקדים - שאותם משרים ל-7 שעות לפחות, קולפים בשיטת ה"הטבעה", ומייבשים כמה שאפשר (הסברים על כל זה, במחלקת "הבהרות" בהמשך הטקסט).
- 6 שקדים מרים או יותר - ככל שנשים יותר, יתחזק הטעם המרציפני
- 50 גר' תמרים - ברהי דבש סוג ב' של קיבוץ סמר עושים עבודה מצוינת
- גרידת תפוז או לימון לפי מה שבא
- כ-4 גרגרי מלח גס (ממש ממש טיפה!)

מעבדים במג'ימיקס את השקדים הקלופים-מייובשים, יחד עם השקדים המרים עד שמקבלות עיסה אחידה ורכה שכבר אפשר לעבוד איתה. מוסיפים את התמרים. העיסה צריכה להיות קשה מספיק - אם היא רכה מידי להכנת צורות, אפשר כמובן לשחק איתה כמילוי, או לייבש אותה בתנור ייבוש אם יש לנו, אבל אם רוצות לייבש

אותה בו במקום ולהכין צורות, אז אפשר להוסיף קמח שקדים או שיבולת שועל טחונה לקמח עד שזה מתמצק ומתגלגל במג'ימיקס ככדור.

הבהרות:

נקנה שקדים ישראלים שלמים (זה ברור, אחרי שטעמנו את כל הסוגים ושמנו לב היטב להבדל בין שקדים שלמים (על קליפתם החומה הדקיקה) לבין שקדים קלופים (שאי אפשר להתעלם מטעמם המחומצן/מעופש), בין שקדים ישראלים טריים שיש בהם מגוון טעמים ממתיקות ועד מרציפניות, לבין השקדים השמנמנים האחידים שמגיעים מקליפורניה (שאולי זה הזמן להזכיר שסובלת מבצורת מתמשכת, בין השאר בגלל ניצול יתר של האדמות ושל המים לגידול שקדים שמנמנים וייצואם לכל העולם, כלומר בכמויות בלתי סבירות).

כך נקלף שקדים, בעזרת שיטת ה"הטבעה": נשרה את השקדים ל-7 שעות לפחות, אפשר גם לכל הלילה. נרתיח מים בסיר, נשים את השקדים המושרים ב"גרב סינון" (בד שנוח לסנן דרכו, אם הוא תפור בצורת גרב אז עוד יותר נוח, אבל לא חייבים), ומשרים במים הרותחים ל-10 עד 30 שניות, מוציאים ומעבירים לקערת מים קרים, משחררים שם את השקדים ומתחילים לקלוף - קלי קלות! יש תנועת אצבע מסוימת שהופכת את זה לקל, אבל איך לתאר אותה במילים? אפשר לצפות בסרטון הזה ולראות.

ייבוש השקדים: בשביל המרקם הנכון של המרציפן, רצוי מאוד שהשקדים יהיו מייובשים, לאחר ההשריה. אם יש מייבש מזון בבית אז זה קל - 7 שעות במייבש. אם אין, אז אפשר גם על רשת, בשמש. ואם אין שמש, אז פשוט לשים אותם על רשת במקום חמים ומאוורר, כך שיתייבשו עד כמה שאפשר.

תמרים: אם אין ברהי סוג ב', אפשר להשרות במים כל תמר שהוא קצת קשה, ואחרי כמה שעות הוא יהפוך להיות נוח לעבודה. גם ברהי סוג א' או מג'הול לא דורשים השריה. כמובן, לגלען את התמרים לפני השימוש.

ואם כבר, אז עושות גם כדורי שקדים

כבר יש לנו שקדים, ותמרים, אז אפשר כבר לעשות גם כדורים.

הנה המתכון, הפעם בלי כמויות:

- שקדים קלופים, הפעם לא צריך להקפיד על הייבוש, למרות שזה יכול לעזור
- תמרים מעיכים, ללא אף גליץ
- אבקת חרובים, או אבקת קקאו אם בא לנו להשתובב מחוץ לגבולות ה"מקומי".
- קצת יין או רום או משהו אחר מסוג זה
- קמח שקדים או קמח קוקוס, או פשוט שיבולת שועל שטחנו לאבקה
- גרידת תפוז, גרידת לימון או קלמנטינה, זרעי חמניות מונבטים קלות, אבקות ירוקות, שקדים מרים אם בא לנו להמשיך בקו המרציפן - בקיצור כל מה שנראה לנו מתאים

טוחנים במג'מיקס טחינה מהירה את כל השקדים, ומוציאים חלק, לפני שזה ניטחן דק, שומרים בקערה בצד, תכף תבינו למה.

טוחנים את השקדים עד דק, מוסיפים תמרים וכל מיני תוספות שבא לנו, עד שמתקבלת עיסה אחידה ולא רטובה מידי, מוציאים חלק החוצה ושומרים בקערה - תכף תבינו למה.

טוחנים את מה שנשאר עם אבקת חרובים או קקאו, מוסיפים כפית אחרי כפית עד שהתערובת "תופשת" את עצמה ומתחילה להתגלגל במג'מיקס כמו כדור מוצק - מוציאים את הכדור ומתחילים לשחק!

שמים בעוד קערות: קמח קוקוס, או שיבולת שועל או שקדים, צימוקים מקומיים.

פעילות לקבוצת בנות עליזה, או לכל המשפחה: מכדררים כדורים ויוצרים צורות שונות בשילובים של כל המרכיבים השונים, למשל: כדורי שיש (חצי חום חצי לבן), שילוב של השקדים הטחונים גס בתוך הכדורים או כציפוי, גלגול באבקות, או שילוב שלהן פנימה כדי למצק תערובות שיצאו נוזליות מדי, החברה של צימוק או שקד בתוך כדור.

כיף חיים!

לינקים

זמרת הארץ - בוויקיפדיה

זמרת הארץ במאמר מפורט ומרתק, ב"שיח שדה" כתב עת שכנראה כבר נעלם מהרשת, אבל נשמר בלינק הזה בארכיון הרשת.

על העלמות המאביקים (לא רק דבורים!) בכתבה ב"הארץ" - והפתרונות? עקרונות הפרמקלצ'ר!

"ארץ זבת חלב ודבש" מפי... נינה סימון!

....~*+* ~.~*++*~.~*+*~....

אם הפרק הזה הועיל

מוזמנות להצטרף למעגל המחבקות של העץ בפטראון ולקבל את כל הפרקים בזמן יציאתם המחודשת לאור, כמו גם כניסה חופשית לכל שיעורי הזום ועוד מתנות:

חבוק את העץ בפטראון

אפשר גם להצטרף לקבוצה של עץ בעיר בוואטסאפ:

תודה ולהתראות בבית.